

Verbeelding van de samenleving

2. het sociaal contract:

vrijheid & gelijkheid

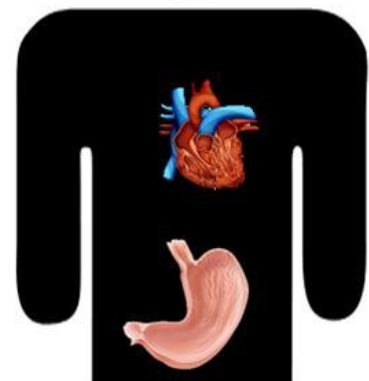

verbeeldingvandesamenleving.wordpress.com

Plato (428-347 v.Chr.): *Politeia* (de staat)

de *Politeia* (staat) kent 3 klassen, met bijbehorende deugden, op grond van de 3 zielsdelen

- wachters (politieke elite, geleid door filosofen)
ordenen en besturen de staat
gebaseerd op de kennende ziel (beschouwend, reflexief)
hun deugd = wijsheid
- helpers (middenklasse: militaire macht & politie)
zorgen voor defensie & orde
gebaseerd op het strevende zielsdeel (ambitie, discipline)
hun deugd = dapperheid / moed
- de werkende klasse (economie)
materiële grondslag, productie van goederen
gebaseerd op het begerende zielsdeel (verlangens en genot)
hun deugd = gematigdheid

Plato (428-347 v.Chr.): *Politeia* (de staat)

- de functie van elke klasse is het welzijn van het geheel (harmonisch, geen conflicten)
- rechtvaardigheid betekent “*het zijne doen*”; men oefent zijn functie uit (binnen de orde)
onrechtvaardigheid is het zich bemoeien met elkaars taken (leidt tot chaos & wanorde)

verschillende staatsvormen (met *aristocratie* als ideaal):

- *aristocratie*: bestuurd door bekwamen (*áristos*)
ieder heeft zijn plek, in dienst van het geheel
- *timocratie*: bestuurd door militairen (vgl. Sparta)
machtstrijd leidt tot oligarchie
- *oligarchie*: bestuurd door rijke elite
corruptie en vriendjespolitiek zal leiden tot revolutie
- *democratie*: bestuurd door populisten
vrijheid zal leiden naar chaos en vervolgens tirannie
- *tirannie*: bestuurd door een tiran
leidt tot uitbuiting en slavernij

Aristoteles (384-322 v.Chr): 6 staatsvormen

- het *ideale* systeem is de *monarchie*: één heerser die het *algemeen belang* dient
dit houdt te weinig rekening met de realiteit, waarin macht / bezit de bepalende factor is
- het *praktische* ideaal is de *gemengde constitutie*: een mix van oligarchie en democratie
een middenklasse, en respect voor privé-bezit en de privé-sfeer, geven stabiliteit

<u>zes staatsvormen</u>	<u>dient het algemeen belang</u>	<u>in het belang van de heerser(s)</u>
<u>één heerser</u>	<u>monarchie</u>	<u>tirannie / dictator</u>
<u>heersende elite</u>	<u>aristocratie</u>	<u>oligarchie / plutocratie</u>
<u>iedereen heerst</u>	<u>gemeenschap / republiek</u>	<u>democratie</u>

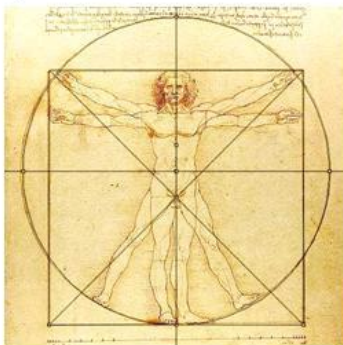
de Verlichting: centrering van het *subject*

- de moderne filosofie wordt gekenmerkt door de *centrering van het subject*

het *subject* speelt een rol in ideeën over burgerschap en politiek

- kern-thema's uit de sociale en politieke filosofie:
 - vrijheid & emancipatie (centrering van het subject, individualisme)
 - gelijkheid & solidariteit (democratisering)
 - rationaliteit & vooruitgang (wetenschap, technologie, materialisme)

subject heeft op verschillende niveau's betekenis:

- maatschappelijk: als individu / sociaal wezen / burger
- moreel-ethisch: als autonoom persoon
- psychologisch: als bewustzijn (een 'innerlijk')
- wetenschappelijk: als beschouwende / kennende instantie

vooruitgang door kritisch en autonoom denken

- zelfbeschikking = auto-nomie ($\alpha\upsilon\tau\omicron + \nu\omicron\mu\omicron\varsigma$ = zelf-wetgeving)
autonomie (ons 'zelf') is gefundeerd in *de Rede* (het verstand)

- *rationele keuze-theorie*:

- individuen handelen op basis van rationele overwegingen
- dat brengt individuele verantwoordelijkheid met zich mee

"Verlichting betekent bevrijding van de mens uit zijn door hemzelf veroorzaakte onmondigheid. Onmondigheid is het onvermogen je verstand te gebruiken zonder de leiding van een ander. Aan jezelf te wijten is deze onmondigheid wanneer de oorzaak ervan niet een gebrek aan verstand is, maar een gebrek aan vastberadenheid en moed. 'Heb de moed je van je eigen verstand te bedienen!' is dan ook het motto van de Verlichting." (Immanuel Kant – 1784)

- de Rede moet de slaafse relatie tot de natuur, zijn eigen instinct, en traditie overwinnen
alles wat niet rationeel te verklaren of redelijk te legitimeren is wordt in twijfel getrokken
- optimisme: wetenschappelijk inzicht en kennis zal leiden tot een redelijke maatschappij
de maatschappij is gebaseerd op een *sociaal contract* tussen vrije & gelijke burgers

rationeel eigenbelang & de *invisible hand*

- ook in economische theorieën verschijnt de mens als calculerend wezen de *homo economicus* vormt het uitgangspunt van het liberale denken
- rationale-keuze-theorie: “*individuen baseren hun keuze op een rationele afweging waarvan ze het beste resultaat voor zichzelf verwachten*”

“Het is niet vanwege de goedheid van de slager, de brouwer of de bakker dat wij ons eten verwachten, maar vanwege hun eigenbelang. [...] ondanks hun natuurlijke zelfzucht en roofzucht, die hun eigen voordeel [...] en hun ijdele onverzadigbare verlangens dienen, [...] worden ze geleid door een onzichtbare hand, [...] die, buiten hun wil en weten om, het algemeen belang van de samenleving dient, en zo de middelen voortbrengt ter bevordering van de soort.” (Adam Smith: *The Wealth of Nations*, 1776)

- de *invisible hand* zorgt ervoor dat het nastreven van individuele belangen bijdraagt aan het algemeen belang

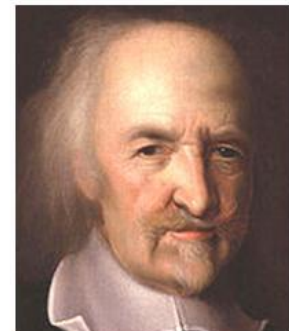
“een samenleving kan bestaan uit diverse mensen en verschillende koopliden, vanuit een kosten/baten-afweging, zonder wederzijdse liefde of affectie, zolang ze elkaar geen schade berokkenen.”

het sociaal contract : Hobbes (1588-1679)

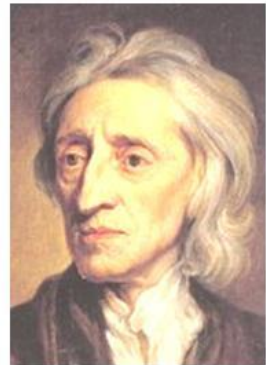
Thomas Hobbes (1588-1679): *De Cive* (1642) & *Leviathan* (1651)

- conflict-model: ‘oorlog van allen tegen allen’
“*de mens is een wolf voor zijn medemens*”
- in de natuurstaat heerst chaos en wetteloosheid
“*man’s life was poor, nasty, brutish and short*”
- mensen komen uit puur eigenbelang tot een sociaal contract: soeverein leider moet de oorlog van allen tegen allen beëindigen
- stabiliteit boven democratie; de *Leviathan* is geen utopie maar een noodzakelijk kwaad

het sociaal contract: John Locke (1632-1704)

- 2nd *Treatise of Government* (1689): welbegrepen-eigenbelang-model
- in de natuurstaat is de mens goed noch slecht
communaal gebruik van goederen, totdat men deze gaat bewerken
arbeid creëert eigendom, hierdoor komt men in conflict met elkaar
- men kiest uit eigenbelang (veiligheid) een voor maatschappelijk verdrag
dit sociaal contract biedt een institutionalisering van het recht in de staat
een overeenkomst, waarbij men een deel van zijn rechten overdraagt
- de staat is bescherming en gehoorzaamheid verschuldigd aan zijn volk (algemeen belang)
als de leider zijn macht misbruikt mag het volk hem afzetten

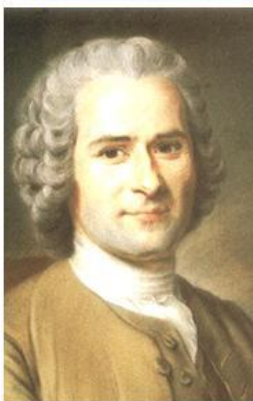

invloed op de *founding fathers* van de V.S:

- *Declaration of Independence* (4 juli 1776)
“All men are created equal [...] unalienable rights [...] Life, Liberty and the pursuit of Happiness [...] it is the Right of the People to [...] institute new Government [...]”
- 2nd *Amendment to the United States Constitution* (1791):
“[...] the right of the people to keep and bear arms, shall not be infringed”

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778): consensus-model

1762: “*Du Contrat Social*” (maatschappelijk verdrag): consensus-model

- de mens is *van nature* goed, in relatie tot anderen speelt macht een rol
het natuur-recht is gebaseerd op macht; is dus geen recht, maar een feit
- ten grondslag aan het sociaal contract ligt de *algemene wil* van het volk
dit is niet de democratische uitkomst van de som individuele belangen,
maar de *gemeenschappelijke wil* van het collectief om zich te associëren
veronderstelt een communale wil tot identificatie met de gemeenschap
- burgerlijke vrijheid en plicht (*autonomie*) zijn 2 kanten van de medaille
het individueel belang is gelegen in het algemeen belang (*volonté generale*)
de *volonté générale* is de wil van het individu dat zich verplaatst in het publieke goed,
niet de wil van het individu dat zichzelf buiten of tegenover het collectief plaatst
burgers die zich onttrekken aan burgerschap moeten gedwongen worden om “*vrij te zijn*”
- deze invulling van het vrijheidsbegrip wordt *positieve vrijheid* genoemd (Isiah Berlin)
staat tegenover *negatieve vrijheid* (“vrij zijn van”... inperking van macht over het individu)

de republiek, volkssoevereiniteit & burgerschap

- eerste republieken: Griekse stadsstaten en de Romeinse Republiek (509 v.Chr. – 27 v.Chr.)
 - *politeia* (stadstaat) komt van *politeuomai*: “publiek handelen” (burgerschap)
Plato & Aristoteles onderscheidten drie staatsvormen: *monarchie, aristocratie, democratie*
macht is dan geconcentreerd bij één partij, oplossing daarvoor is de *gemengde constitutie*
 - *republiek* is afgeleid van *res publica* (Latijn) = de publieke zaak, het algemeen belang
- Verlichtingsfilosofen zagen het *sociaal contract* als vervanging van het *ancien regime*
Franse Revolutie: vrijheid, gelijkheid, broederschap
→ *Franse Republiek (1792)*
democratie zou de staatsvorm zijn die recht doet aan het principe van *volks-soevereiniteit*

Renaissance republikenisme is synoniem met *civiel / burgerlijk humanisme*

- *volkssoevereiniteit*: volk is geen onderdaan, heerser dient het algemeen belang
- burgerlijke deugd (*civic virtue*) en *actief burgerschap (civil society)* centraal
- wezenlijk element: *gemengde constitutie (mixed government)*

Isiah Berlin: *positieve & negatieve vrijheid*

demos (volk): een verzameling individuen met belangen, of één algemeen belang?

- in het 1e geval is politiek een strijd-toneel, waar partijen opkomen voor eigen belangen
- in het 2e geval is politiek de uitdrukking van de volks-wil, die het algemeen belang dient

- liberalen leggen nadruk op bescherming van het individu (vrijheid, rechten, bezit)
- republikeinen hechten aan burgerlijke deugden, *Bildung* en publiek engagement

Isiah Berlin onderscheidt *Two Concepts of Liberty* (1958)

- *positieve vrijheid* = ‘*non-domination*’ = autonoom zijn
op maatschappelijk niveau betekent het ‘meedoen’, betrokken zijn
positieve vrijheid is dus meer dan *vrij zijn van...* betekent *vrij zijn om ...*
- *negatieve vrijheid* = *vrij zijn van...* = ‘*non-interference*’ = een natuur-recht
negatieve vrijheid moet een waarborg zijn tegen repressief *collectivisme*

- Rousseau’s *algemene wil* kan een garantie zijn tegen de *tyranny of the majority*...

John Stuart Mill (1806-1873): *On Liberty*

centraal in Mill's ethiek: 1] het *harm-principle* & 2] het *offense principle*
1] heeft betrekking op het schenden van vrijheid & individuele belangen
2] heeft betrekking op morele sentimenten en de goede zeden (fatsoen)

- vrijheid mag alleen worden ingeperkt door het *harm-principle*
het *offense principle* vormt bedreiging voor vrijheid (menigsuiting)
- liberalen menen dat de *volonté générale* een ondemocratisch beginsel is
Rousseau: wie zich onttrekt aan burgerschap moet “gedwongen worden om vrij te zijn”
Jean Paul Sartre: “[...] niet het individu telt, maar de broederschap van mensen”
- anderen menen dat Rousseau in de *volonté de tous* een *tyranny of the majority* zag
de *volonté générale* is de wil van het individu die zich verplaatst in het publieke goed
(niet de wil van het individu dat zichzelf buiten of tegenover het publieke plaatst)
de *volonté générale* zou iets kunnen voorstaan, terwijl het individu daar tegen is
als we ons verplaatsen in het *algemeen belang*, zien we in dat offers soms nodig zijn
“ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country.” J.F.K.

positieve & negatieve vrijheid / rechten

vrijheid en gelijkheid staan ten dienste van individuele ontplooiing
mensen hebben verschillende kwaliteiten, maar verdienen een gelijke kans

- > *negatieve vrijheid* gaat uit van *formele gelijkheid*, legt *verantwoordelijkheid* bij het *individu*
de staat beschermt de openbare orde (veiligheid) en de rechtsorde (o.a. eigendom)
dat moet volstaan voor het individu om zijn eigen leven vorm te geven
bepalend voor het succes voor de eigen ontwikkeling zijn capaciteiten en inzet (ambitie)
- > *positieve vrijheid* gaat uit van *substantiele gelijkheid*, ziet *collectieve verantwoordelijkheid*
om kans-gelijkheid te creëren moet er aan gelijke randvoorwaarden worden voldaan
verschillen die niet de uitkomst van verdienste zijn moeten worden genivelleerd
zonder een gelijke start-positie kan er ook geen sprake zijn van een meritocratie
dit laatste wordt bemoeilijkt door aangeboren verschillen tussen mensen
afrekenen op prestatie is deels afrekenen op iets waar het individu geen invloed op heeft

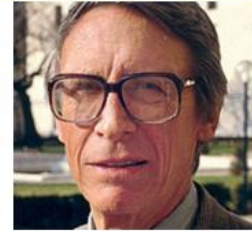
mensen zijn *in principe* gelijk, maar in praktijk zijn er verschillen

- > welke criteria moet de overheid hanteren als ze verschil maakt tussen mensen?
- > waar moet de overheid zich mee bemoeien, en waarmee mag ze zich niet bemoeien?

John Rawls (1921-2002): verdienste & behoefte

sociaal liberalisme - een staat die burgers bijstaat in hun behoeften

- respect voor vrijheid, autonomie, zelf-verwerkelijking, privé-bezit
- *natuurlijke ongelijkheid* rechtvaardigt geen *sociale ongelijkheid*

A Theory of Justice (1971): hernieuwde theorie van het *sociaal contract*

- welke rechtvaardigheids-principes kiezen mensen, als ze een samenleving gaan inrichten?
- een *veil of ignorance* dwingt mensen in een *original position*, waarin ze niet weten wat ze zijn
- onwetend over hun rol, status, kansen, etc. zullen ze zich verplaatsen in een *gemiddelde* een *belangeloze* afweging, ongehinderd door egoïsme en sociale vooroordelen leidt tot een rechtvaardigheid die het beste uitpakt voor de zwakkeren: het *maxi-min principe*

• Rawls focust op *behoefte*, omdat hij *verdienste* ziet als resultaat van aard & afkomst

hij ziet rechtvaardigheid dus vooral als eerlijkheid / billijkheid (*Justice as Fairness*, 1958)

1] maximale vrijheid voor iedereen; voorwaarde is gelijke verdeling van vrijheid / kans-gelijkheid

2] sociaal-economische *ongelijkheid* is gelegitimeerd als:

- deze ook in het voordeel van de minst bedeelden uitwerkt
- alle maatschappelijke posities op eerlijke wijze *in principe* voor iedereen openstaan

kritiek op Rawls: communitarisme & libertarisme

➤ *communitarisme* (bijv. Charles Taylor, Alasdair MacIntyre, Michael Sandel, Michael Walzer)

• de '*veil of ignorance*' en de '*original position*' gaan uit van een onrealistisch mensbeeld mensen zijn geworteld: wezens van vlees en bloed, met ideeën, gevoelens, familie, idealen mensen zijn het product van hun cultuur, en kunnen daar niet *onpartijdig* bovenuit stijgen

• *communitaristen* menen dat het vertrekpunt *ons eigen bestaan* in onze *cultuur* moet zijn

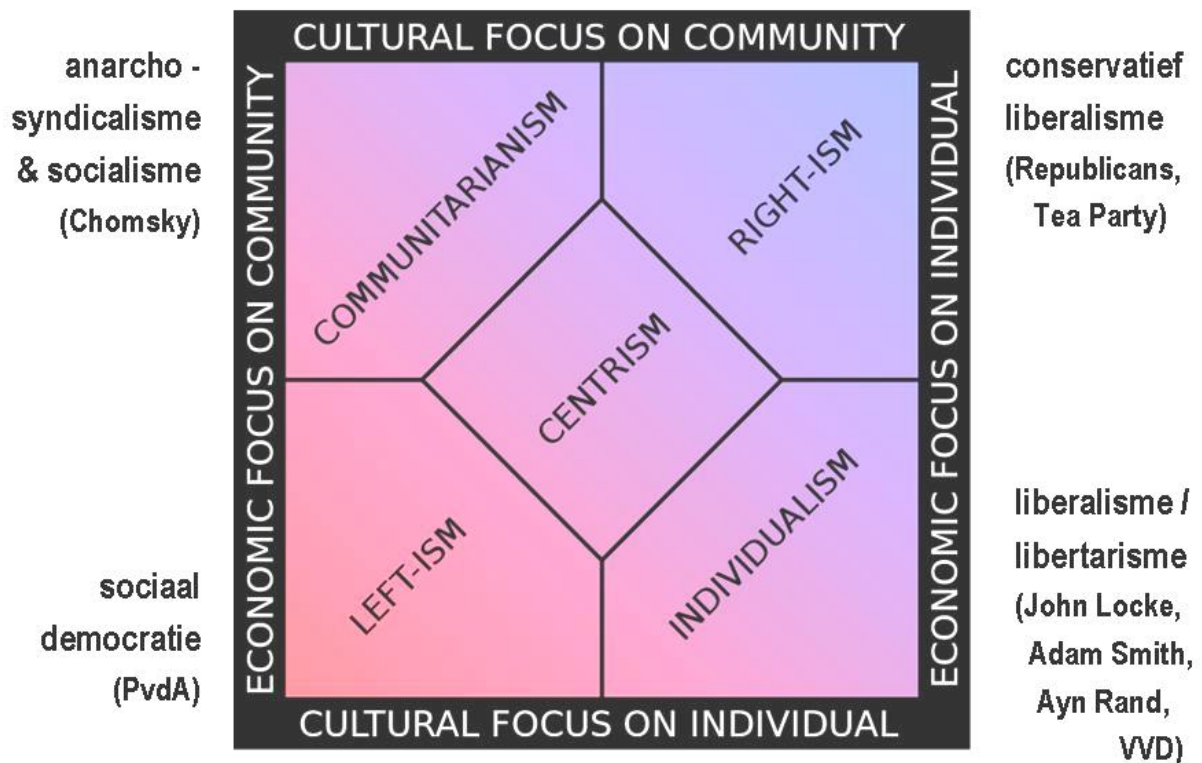
➤ *libertarisme* (Robert Nozick, Milton Friedman, Friedrich Hayek, Ludwig von Mises, Ayn Rand)

• Nozick pleit voor een minimale staat en ziet verdienste als criterium voor rechtvaardigheid

• Rawls' overheid is een onbetrouwbare Robin Hood, die *herverdeelt* zoals het hem uitkomt individuele rechten zijn zo niet in veilige handen: burgers zijn ondergeschikt aan de staat fundamentele rechten van mensen mogen niet geschonden worden; ook niet door de staat

• Nozick ziet liever een *nachtwaker-staat*, die ingrijpt wanneer noodzakelijk (wets-handhaving) buiten rechts-bescherming is er geen gemeenschappelijk bezit om te herverdelen herverdelen is een taak voor vrije burgers en de vrije markt, niet voor de staat *sociale ongelijkheid* is een resultaat van verschil in verdienste: ieder zijn verdiende loon

communitarianisme ↔ individualisme

sociale zekerheid: gunst of recht ?

Liefdadigheid

Armoede is een individueel probleem.

De bestrijding wordt gefinancierd met particuliere giften.

Er is een persoonlijk stelsel dat onregelmatige hulp geeft.

Er bestaat een onderscheid tussen twee soorten armen: de 'deserving poor' en de 'undeserving poor.'

Hulp is een gunst.

Solidariteit

Armoede is een collectief probleem.

De bestrijding wordt gefinancierd uit belastingopbrengsten.

Er is sprake van een geïnstitutionaliseerd stelsel dat regelmatige ondersteuning biedt.

Alle armen verdienen steun.

Hulp is een recht.

meritocratie & kansgelijkheid

emancipatie wordt vaak gekoppeld aan gelijkheid, maar betekent ook:

> jezelf bevrijden en kansen grijpen om jezelf te ontplooien

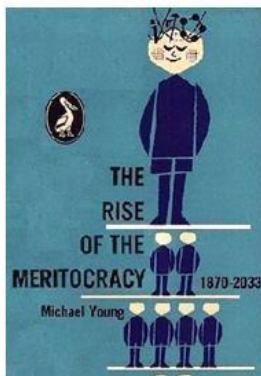
partijen klagen over *zesjes-cultuur* en gebrek aan *visie & daadkracht*

*“Laten we zeggen: Nederland kan het weer!,
die VOC-mentaliteit - over grenzen heen kijken!”*

liberalen legitimeren sociale verschillen door te wijzen op verschil in inzet en prestatie in een samenleving van gelijke kansen mag je anderen niet de schuld geven van eigen falen zij die meer investeren (tijd, geld en energie), verdienen ook meer:

*“iedereen heeft de kans van een dubbeltje een kwartje te worden...
... maar je moet er wel wat voor doen”*

meritocratie = systeem dat mensen beloont naar verdienste (prestatie)

Michael Young: *The Rise of the Meritocracy* (1958) = satirische dystopie
de term is in de jaren '80 en '90 ontdaan van z'n kritische connotatie
het staat zowel tegenover oligarchie / plutocratie gebaseerd op afkomst,
alsook tegenover egalitarisme (gelijkheid i.p.v. kans-gelijkheid)